

КОЛЕСНІЧЕНКО І.М., канд. екон. наук, доц., ХНЕУ ім. С. Кузнеця

ШКАФЕНКО Л.С., студент ХНЕУ ім. С. Кузнеця

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Наявність тіньової економіки є однією з найбільших загроз економічній та національній безпеці України, перешкодою її соціально-економічного розвитку, конкурентоспроможності та

інтеграції в світове співтовариство. Тіньова економіка є відображенням активної криміналізації економічних процесів, високої корумпованості органів державної влади та низької правової і податкової культури юридичних та фізичних осіб.

Аналіз публікацій з проблеми дослідження, показав, що, як суспільне явище, тіньова економіка властива всім країнам світу незалежно від моделі та рівня соціально-економічного розвитку, але вирізняється своїми масштабами. Природно, що така ситуація вимагає від науковців всебічного вивчення та аналізу світового досвіду боротьби з «тінню» для створення теоретико-методологічних засад ефективної державної політики детінізації.

Тіньова економіка (ТЕ) (англ. underground economy) – це, по-перше, сукупність різнотипних економічних відносин; по-друге, сукупність неврахованих, нерегламентованих і протиправних видів економічної діяльності [1]. Це економічні процеси, які не афішуються, а приховуються їх учасниками. Вони не контролюються державою і суспільством, та не фіксуються офіційною державною статистикою. Це невидимі неозброєним оком, з боку процеси виробництва, розподілу, обміну, споживання товарів і послуг, економічні відносини, в яких зацікавлені окремі люди і групи людей [2]. Згідно з [3, с.161], ТЕ можна подати як сферу, в якій угоди відбуваються без використання правових норм і формальних правил, тобто економічна діяльність здійснюється поза рамками закону. А структура ТЕ може бути представлена такими елементами: неофіційна (прихована) економіка – у більшості випадків легальні, але офіційно не враховані види економічної діяльності в межах формалізованих структур, де має місце виробництво благ, але воно «не показується» власником з метою мінімізації витрат; неформальна (фіктивна економіка) – незаборонена законодавством, але прихована економічна діяльність неформальних структур, що, як правило, взагалі не оформлюється власником або оформлюється в невідповідному порядку (економіка приписок, хабарництва та спекулятивних угод); *нелегальна* (незаконна, кримінальна економіка) – заборонена законом економічна діяльність, пов'язана із прямим порушенням норм і зазіханням на легальні права власності.

Природно, що різноманіття видів ТЕ вимагає від науковців та держслужбовців спеціальних заходів щодо виявлення, обліку та

припинення правопорушень в сфері тіньової діяльності, а також моніторингу та контролю їх впровадження. Огляд наукових робіт різних авторів з проблем ТЕ [1-5] виявив ситуацію відставання наукової теорії від вимог практики протидії тінізації економіки.

По-перше, процедури виявлення та попередження ТЕ пов'язані з обмеженням або усуненням численних факторів, що сприяють її виникненню та розповсюдженню, серед яких, згідно з [4], виділяють: економічні, соціальні та правові фактори.

По-друге, можливості оцінки масштабів тінізації досить обмежені в силу самого характеру ТЕ, що передбачає приховування діяльності та її результатів від обліку, контролю і реєстрації. Тому всі існуючі методики для визначення кількісних показників, що характеризують ТЕ, умовно поділяють на дві групи: мікроекономічні (прямі) та макроекономічні (непрямі) методи [3, с. 161-162]. До першої групи мікроекономічних методів відносять метод товарних потоків, коли вивчається шлях товарів і послуг від виробника до споживача, а також зіставлення даних по ресурсах товарів і послуг з їх використанням на проміжне споживання, кінцеве споживання, валове нагромадження та експорт (отримані з різних джерел інформації на основі незалежних оцінок), а також опитування або анкетування населення і експертів, вибіркові обстеження, аналіз записів податкових книг. До другої групи макроекономічних методів відносять методи, засновані або на інформації про окремі фактори або явища, або на порівняльному аналізі даних, отриманих з різних джерел. Така інформація дозволяє уявити масштаби і тенденції розвитку тіньової діяльності в рамках певних сфер економічної діяльності. Для альтернативного оцінювання макропоказників також застосовують метод математичного моделювання (на базі даних про результати діяльності великих підприємств та для оцінки доходів населення – на базі зіставлення доходів і витрат на певні товари та послуги).

Крім того, існують непрямі джерела і методи оцінювання ТЕ з використанням даних: державного контролю (податкового, правового, статистичного); незалежних аудиторських і консалтингових фірм; перевірок неоголошеної зайнятості; порівняльного аналізу відношення витрат і вартості продукції, що випускається в державному і приватному секторах; чисельності зайнятих в професіях з регулярним додатковим доходом (лікарі,

адвокати, перукарі, водії таксі і т. п.); спеціальних опитувань домашніх господарств (про придбання товарів і послуг без належного оформлення та на неорганізованому ринку); монетарної моделі (співвідношення збільшення кількості грошей, що перебувають в обігу, і обсягу короткострокових вкладів економічних одиниць на банківських рахунках); опитувань керівників підприємств (про частку угод, не оформлених відповідними документами); аналізу змісту е-декларацій тощо.

По-третє, саме різноманітність застосовуваних у світовій та вітчизняній практиці методів свідчить про відсутність єдиної методики кількісної оцінки тіньових економічних структур і критеріїв достовірності їх результатів.

По-четверте, аналіз існуючих методів оцінювання ТЕ виявив певні можливості її вимірювання, але за умов їх комплексного застосування з подальшим порівнянням отриманих результатів.

По-п'яте, розробка засад державної політики протидії ТЕ має передбачати створення науково обґрунтованої програми дій, що ґрунтується на нормативно-правовій базі, включає вичерпний перелік пріоритетів, цінностей і завдань, а головне – визначення конкретних заходів, механізмів, етапів та термінів їх впровадження, а також індикативних показників очікуваних результатів.

До головних заходів реалізації державної політики протидії ТЕ, згідно з [5], слід віднести: введення податкових стимулів накопичення і інвестування коштів в інноваційний сектор юридичними особами; звуження бази тіньового господарювання шляхом зменшення рівня оподаткування фізичних осіб на величину документально підтверджених коштів, витрачених на розвиток людського капіталу; реальне і радикальне спрощення узгоджувальних і дозвільних процедур здійснення підприємницької діяльності; використання наявних теоретичних розробок по виявленню напівлегальних фінансово-промислових груп і ліквідації виявлених схем ілєгалізації капіталу; залучення до реалізації процедур легалізації представників міжнародних інституцій, що спеціалізуються на протидії нелегальному господарюванню. А дієвими інструментами контролю за впровадженням заходів державної політики протидії ТЕ мають стати моніторинг і контроль їх виконання, неухильне дотримання законів та термінів виконання.

Список літератури: **1.** Степанов А.А. Теневые экономические отношения в реальной экономике (теория и практика): Монография / А.А. Степанов, Н.В. Морозова, М.В. Савина и др. – М. : Старая Басманная, 2010. – 164 с.; **2.** Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева – 2-е изд. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 479с.; **3.** Олейник А. Н. Институциональная экономика: Учебное пособие. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 416 с.; **4.** Кормишкина Л. А. Теневая экономика: учеб. пособие для вузов / Л.А. Кормишкина, О.М. Лизина – Саранск : Изд-во Мордов. ун-та, 2009. – 136 с.; **5.** Базилевич В., Мазур И. Методические аспекты оценки масштабов теневой экономики / В. Базилевич, И. Мазур // Экономика Украины. – 2004. – № 7. – С. 36-44.